

Rubin László: Albánia állammá alakulása.

1.

Albániából, a semmiből, szemünk láttára állam alakult.

Albánia az osztrák-magyar megszállás alatt oly gyors fejlődésen ment át, amilyen Európa testén példa nélkül való. A kontinens legszervezetlenebb pontját hadászati okokból hirtelen meg kellett szervezni. Az úttalan utakon valóságos út épült, mely az elszigetelt részeket összekötötte. Nyomán országos élet keletkezett. A városállamokból egységes gazdasági és kulturális terület lett. Az ember ritkán láthat rohamos államalakulást. Itt Európa utolsó szabad területéről volt szó.

A lényeghez tartozik, hogy spontán fejlődést a hódítók imperializmusa megrontotta. De a viszonyok oly primitívek voltak, hogy a tényezők hatásait külön-külön meg lehetett figyelni. Érdeemes felrajzolni.

2.

1916 elején zordan és öntelten hömpölyögtünk le a Lovcsenről és sárban, mocsárban előttünk feküdt szegény Albánia.

Magyar szuronyok hegyén *német kultúrát* hordoztunk. Büszkén és naivul olyasmit hittünk, hogy a tenger Magyarorszá-

got Valona alatt fogja mosni. A sárga Szkutariban mindent fényesre tisztítottunk s közben százával temettük piszkosan bajtársainkat, kik maláriában elsárgultak. Pergett a dob a sírhantokon és szalutáltunk az albán fiúknak, kik a Gotterhaltet úgy dalolták, akár a gráci iskolások a császár nevenapján. Egy magyar karmester tanította be őket nagy elismerés mellett. Ott halt meg idővel fonnyadtan Durazzó alatt.

Szkutariba a Rue Internationale-on vonultunk be. Nemrég ennek az útnak török neve volt, amelyet az albán rouga váltott fel, ezt követte egy szláv név, a szlávra kenték a franciát és most magyar népfölkelők a franciára Hauptstrasset pingáltak. Az uralmak oly gyorsan követték egymást, hogy a nyári napban a nyelvemlékek a meszelés alól előbújtak.

Szkutari állam, akkortájt, midőn bennünket fogadott, a városállamokhoz volt hasonlatos, miként azokat történelemből és történetekből ismerjük. A klasszikus városállamoktól észrevehetően abban különbözött, hogy művészete nem volt, ahelyett elszaporodtak benne a birkák és kecskék, melyek a régi temető-kerteket föllegelték és az ősi köveket elpiszkolták. Fontosabb ennél, hogy *állam* volt, a szónak állami értelmében, csekélyke nemzeti érzéstől hevítve és roppant sok ravaszsággal telve. Jobbra és balra «orientálódott» az osztrákok, olaszok, Montenegró és egy Toptani nevű hűbérúr felé, aki Esszad pasa néven nevezetes. Arrafelé azt beszéltek, hogy a háború Albánia miatt van és fölmutogattak a Tarabosra, mely mogorvább a Lovcsennél. Itt vérzett a hegy alatt Montenegró egész hadereje, midőn Albánia a szultán birodalmához tartozó kőhalmaz, mocsaras pusztaság és néhány elzárkózott város volt. Szkutariban nevettek az ostromon, mígnem egy nap Esszad pasa, a parancsnok, földhöz vágta a vörös fezt, mely a törökség jele és föltette a fehér fezt, mely albán nemzeti viselet. Másszóval földadta a szultán városát és elvonult délre, hogy Tiranában egy kicsiny albán, mohamedán államot alapítson. Ezt az államot szerettük volna látni. Elindultunk s útközben azt beszéltek, hogy a szerbeknek erre kellett volna tengert kapni, hogy a háború elmaradjon. Végtére kínban elértünk egy helyre, ahol a menekülő Péter király lova szügyig merült a sárba. Amerre néztünk, sarat, csak sarat láttunk, melynek nem volt feneke. Keservesen kijutottunk az elhagyott, beteg, bűdös tengerpartra, mely Szerbia békés kapuja lehetett volna. A diplomataik azonban lapdázta a piros és fehér fezzel s kitalálták Albániát, mely geográfiai fogalom volt, nem pedig telepök összefüggő földje. Amint éjszaka az őrűz mellett egy albán kalauz igaz történetet beszél az államról, olyan, mintha régi mesét hazudozna shakespearai városhercegségek idejéből. Úgy volt, hogy a szultánnak félszázad csendőre elindult Durazzóból egy másik város felé adót behajtani, de az érdekelt adóalanyok útközben rajvonalba fejlődtek és a csendőröket ott temették el, uraim, a hegy alatt, ide látszik . . . Nemrég a «Pasa»

egy ifjút fényes ruhában aranszerszamos lóra ültetett és a szultán fiának adta ki, hogy a keresztény Wied ellen a népeket fölkeltsé. Titokzatosan lovagolt a környéken és csak lábát szabadott csokolni, nehogy ráismerjenek benne egy elbassani cigányasszony züllött fiára. Oh, erre még járnak kóbor lovagok és csodatevő agitátorok . . .

3.

Öt napig fáradtunk és fuldokoltunk a mély sárban, amíg *Tirana államhoz* érkeztünk. A várost, melynek nincsenek ablakai, először alkonyaiban láttuk. Amint keskeny utcáin, a kőkerítések görbe vonalai között kanyarogtunk, körülöttünk és magunkban elhagyatottságot éreztünk. E hely nem az a település, amely a fáradt utast megnyugtatja. A befalazott házak rejtélyesek és a becsukott kapuk alatt ideges gonddal lépkedünk, hogy előlünk zárták be azokat. Akinek nincsen háza és családja, a túlsó végen fusson ki, mert a családok városában nem talál helyet magának. A mecsetek alatt nyugodtan élt *az állam, melynek nem voltak nemzeti gondjai*. Egy elzárt, családokra tagozott, virágzó állam feküdt előttünk, melyet az imperialisták kultúrája és tolvajlása még nem tört át. Tizenkétezer lelket találunk benne, de egyetlen katona nélkül. A foglalkozások összeszövődtek s megfigyeltük estefelé az orvost, aki egyetemen tanulta volt a tudományt, amint kis nyáját maga terelte hazafelé, a házába, ahol rőfösboltja is volt. A pék lett a barátunk, őt választottuk, mert ismerni akartuk a népet közvetlen perceiben, amint éhségét csillapítja. A pékség nagy föld szélén állott, melyben kukorica és minden más termett, ami a háztartásban szükséges és tellett eladásra is. Fegyvere is volt, melyhez jól értett. Nem lehetett megmondani, hogy kereskedő, földműves, katona vagy pék volt-e a pékünk?

A közbiztonságra a polgár személyesen ügyelt, a holmiját maga őrizte vagy fizetett embereivel őriztette. Külső rablók és belső zsarnokok ellen egységesen léptek fel. Se az idegen Wied herceg, se a helybeli Esszad pasa nem kellett nekik, mind a kettő ellen föllázdak, mert mind a kettő *szervezni akart*, vagyis pénzt és katonát szedni. A büntető bírászkodás magától ment a vérbosszú szabályai szerint, melyeket gondosan betartottak, miként a vallási szertartásokat. A polgári bírászkodást választott bírák látták el akták és ceremóniák nélkül s aki az ítéletnek nem engedelmeskedett, annak a bazárban hitele és becsülete soha többé nem volt, az a gazdasági közszellem nyomása alatt heted-ízigen bűnhődött. *A pacifista államnak belső életében és külső politikájában minden gondolat gazdasági volt*. Az érzelmek, e rendetlen és kósza futárok, hosszú kukoricaszárakon futottak. A kukorica a nép főtápláléka és kukoricából sarjadt a faji szeretet. Bőség idején a durazzói testvérekért lelkesedtek, akik jőpénzen megvették tőlük a felesleget és gyűlöltek a fajalbanokat

Elbassanban, akik velük konkuráltak. Rossz termés esetén, fordítva, gyűlölték a durazzói testvéreket, akik a keveset kicsempésztek és imádták Elbassant, ahonnan ők csempészhettek haza. A közmunkákra kellő hajlamuk volt, ha azokból közvetlen hasznuk nyílt, például a város öntöző csatornáját, melytől a kukorica-termés függött, a legnagyobb rendben tartották. Ellenben «országos művek», «általános útépités» és ehhez hasonló, homályba vesző fogalmakat lángolóan utálták és rájuk egy fillért se áldoztak. A közlekedés üzlet volt, az öszvérhajcsárok üzlete és minden, de minden üzlet volt.

4.

Az utánpótlás miatt széles útra volt szükségünk. Az ágyúk és társzekerek nem fértek rá az öszvércsapásokra. Nem lehetett sokat okoskodni, a szükség parancsoló volt: a háborút meg akaruk nyerni. Ennélfogva azt mondtuk, hogy az albán gazdaság és kultúra fölemelése olthatatlan benső vágyunk és az út építéséhez azonnal hozzáfektünk.

Szédítő munkára vállalkoztunk: *műutat húztunk a pusztaságon*, Albánia északi csücskétől déli végéig, Szkutaritól Valonáig. Ezt az utat a népek építették. A rabszolgaság korának elmúlásától máig nem lett volna lehetséges az élet e rettenetes pazarlásával, ájulttá tevő napsütésben, derékig sárban, maláriás lázban másfél esztendő alatt ily teljesítmény. Ismét rabszolgaságba kellett a népeknek sülyedni, hogy csordákba szervezzék és munka által sárba tegyék őket. Magyar népfölkelők, osztrák utászok, csehek, bosnyákok s a monarchia minden nemzete, olasz, román és orosz hadifoglyok, albán kényszermunkások és görög napszámosok izzadtak és pusztultak a Balkán beteg lapályán. Ahol évszázadokon keresztül a rablók útja vezetett, ahol a szűk ösvényeken török és szláv lovasok kergették egymást, ott *ma hét méter széles műút pompázik, szerpentinben kanyarog, mocsarokat szel, folyókat és árterületeket hidal át*. Hajnalonkint a hű2s órákban, a megépített darabon karaván számra vándoroltak vissza beteg, sárga, elcsigázott, lázas katonák. És senki se tudta megmondani a testvéri szenvedésben, hogy melyik a hadifogoly és melyik a szabad ember, ki származott a Káspitótól és ki a Balaton mellől. Mind reggel hajtattott munkára és este bocsátattott alvársra, adatván egyszer közben rossz, kimért zupa, ki ameddig bírta, míg lerogyott, pontosan éppen úgy, miként abban a korban, melyet a rabszolgaság korának nevezünk. Holnap a rablók útján kereskedők fognak utazni vasúton és fiakkeren s a feledés be fogja lepni az út két oldalán a sírhantokat, melyekben olyan szegény országoknak, mint Magyarországnak, jeltelen fiai ezerszám fekszenek. Minden méter új munkára rábukott egy hullá.

5.

A műút, e gazdasági alapalkotás, országos szervezethez vezetett. Anélkül, hogy a régi, helyi viszonyokon erőszakot kellett volna tenni és anélkül, hogy különös, a megszállók szuronyára támaszkodó propagandára lett volna szükség, az emberek békésen belátták az új fejlődés időszerűségét és előnyeit. Egyetlen számottevő ellenzék az öszvérhajcsárok rendje volt. Ők kenyerüket veszítették, mert a széles úton robogó vasúttal, autóval nem konkurálhattak. Az okosak közülök azonban hamarosan szervezkedtek, hogy kocsikat és autókat szerezzenek be s ezzel a fuvarozás kezükben maradjon.

Az emberek *gazdasági államra* gondoltak, vagyis a termelők, kereskedők és fuvarosok egyesülésére, «országosulására». Érezték, átment a köztudatba, hogy a műút megépítése által a gazdasági viszonyok megérték a forradalmi átalakulásra. Hogy e példát megértsük, mely minden államátalakulásnak (a «népek szövetsége» nevű államnak is) példája lehet: a városállamok és a helyi testületek hajlandókká lettek a termelők, kereskedők és fuvarosok kormánya javára «szuverenitásuk» egy részéről lemondani és gazdasági tekintetben egy laza országos-államot alapítani.

A műúton kisvasutat és automobiloikat járattunk, melyek árut és nemzeti eszmét szállítottak. Az albánok gazdasági atyafiságot és kulturális közösséget kezdtek érezni. Reggel könnyen beszálltak Szkutariban és este jókedvűen osztozkodtak a holmikon Tiranában, Durazzóban, Kavaján, holott azelőtt öt napig fáradoztak a sárban vagy a hőségben s inkább ezer kilométereket tettek tengeren Konstantinápolyig, hogy árukat hozzanak haza, semmint száz kilométert a saját országukban.

A hazafiak, akik azelőtt csak hírből ismerték egymást, a képzett emberek, kik valaha külföldi főiskolákon jártak s hazatérve városukban vagy birtokukon meghúzódtak, most egyszerre ide-oda szaladgáltak, utazgattak, egységes tanterv szerint elemi iskolákat létesítettek és egy csomó «tanfelügyelő» vígan utazgatott, hogy az iskolákat berendezze, tanítókat fogjon, megvizsgálja. Voltak vérmesek, akik országos gimnázium alapítását kívánták. Mások tudományos bizottságot hoztak össze a nyelv-művelésre. Egységes betűjelzések és oly nyelv kiképzését tűzték ed, melyet az egységes gazdasági területen az ellentétes tájszólások közepette mindenki megértsen.

A műút a zárt városokat áttörte, a legnagyobb városból máról-holnapra főváros lett s egy gazdasági-kulturális egység képe bontakozott ki.

6.

A népnek gazdasági és kulturális emelkedés kellett. *A hódítók azonban pénzt, katonát és hivatalnokot akartak.*

A monarchia utolsó nagyhatalmi erőfeszítése zajlott itt le.

Gyarmatot akartunk alapítani. Már-már teljesültnek láttuk nagy-zási hóbortunkat. A kapkodás, ügyetlenkedés, erőszaktevés és elvtelenség művét e sorok írója közelről figyelhette, mert a sors szeszélyéből jó ideig a polgári közigazgatás élén állott egy osztrák-generális, von Können-Horák hadseregparancsnok nevében, aki egy balkezes Tischlermeisterhez volt hasonlatos.

A bürokratizmus meghonosítása volt a legfőbb feladat. Az új államnak a bürokratizmusban kellett testet ölteni. Albánia csakhamar annyi katonai hivatalnokkal népesült be, hogy minden száz birkára egy császári és királyi tiszt jutott. A közigazgatás legfelsőbb foka azonnal kiépült. Ugy lett, hogy Szkutariba beültettek több száz tisztet, akik eszméket termeltek és aktákat szaporítottak. Látni lehetett őket a városban sietve, hónuk alatt terveket hordtak, mindmegannyi «Albanienkener», akik tegnap jöttek nyugatról, hogy holnapra a keleti kérdést megoldják. E sok tiszt részére kaszárnya nagyságú palotát emeltek, abba rakták az aktákat. Az akták világa következett be abban az országban, amelyben senki sem tudott írni-olvasni. Százzámra gyártották a rendeleteket, melyeket senki se hajtott végre, mert Albánia belsejébe, melyet «Šauland»-nak neveztek, senki sem ment el. A közigazgatás egy fordított kúphoz hasonlított. Az alsófokú igazgatás — a falvakban — teljesen hiányozott, a középfokú — a városokban — hiányos volt, a felsőfokú — Szkutari fővárosban — buján virágzott. Szkutariban minden ügyecskének volt néhány délceg referense, például a teknősbéka-gyűjtő akciónak, az erdőkihasználásnak, a bányászatnak, de senki sem gyűjtött békákat, senki sem mert elmenni az erdőbe és bánya nem is volt sehol.

A «kormányzati elvek» tekintetében a legnagyobb zavarban voltunk. Senki sem tudta, hogy mily jövőt szánunk Albániának. A nép «kezelése» folyton változott. A katonai közigazgatás bennrejlő okoknál fogva a legrosszabb főzelék, melyet valaha kifőztek, hátha még ma paprikás, holnap cukros, akkor aztán ehetetlen és megemészthetetlen. Albániában ehetetlen volt. A külügyminisztériumnak nem volt bátorsága, hogy színt valljon (hiába nógattuk): ellenséges országban, semleges földön, barátok közt vagy a gyarmatunkon vagyunk-e? A külügyminisztértől kezdve a legközömbösebb amerikázó cseh zászlósig mindenki fontoskodott és köntörfalazott. A bürokratizálás szépen fejlődött. A komplikáció, az ügymenet bonyolulttá tétele, önmagáért való játék lón a legprimitívebb emberek közt, Európa legegyszerűbb táján.

A meglévő államok mintájára hivatalnok- és katonaállamot igyekeztünk szervezni, vagyis olyan népszerű, tudományosan bebizonyított államot, amilyennek dicsőítésével lelkünk mélyéig tele vagyunk.

A közbiztonság emelése várt ránk. E tekintetben sokat tehattünk volna. Közbiztonság nélkül nem lehetett el az új állam

s ránk a jók úgy néztek föl, mint a pártatlan igazságra és a célszerű szigorra. Mi pedig teleraktuk az országot kakastollas magyar csendőrökkel, akik mindenkiben politikai ellenfelet és kémet szimatoltak. Míg a rablók elfuthattak, addig mesterséges politikai perek gyártottak magyar csendőrök és cseh auditorok és a legelfoglatabb ember a hóhér volt.

7.

Az albán állam kialakulásának vázlatából látnivaló, hogy a szabad állam gazdasági és kulturális érdekeken nyugvó természetes egyesülés. Ami ezenfelül van benne, az erőszak, tisztátalan érdek — vagy «hazafias szellem», ha úgy tetszik. Az egyesülés lehet akkora területű, mint egész Európa, de lehet akkora, mint Szeged köztársaság. Aki mást tanít, az vagy imperialista, vagy nemzeti demagóg.

Mindent elköveltünk, hogy az új államba «szellemet», «magasabb eszméket» vagyis arcmásunkra formált igazoló elméleteket vigyünk be. Nem sikerült. Azon a napon, midőn Ausztria elbukott, a magasabbrendűség jegyében szervezett albán állam is megdőlt s helyet adott a lazakapcsú államnak, melyhez a természetes gazdasági és kulturális feltételek érettek voltak.

Mondjuk el, hogy midőn a monarchiát egész Európa gyűlölte, volt egy pont, ahol a fölszabadító és a védőhatalmat üdvözölték benne. A világháború közepén Ausztria iránt valahol igaz rokonszenv égett. Mielőtt azonban a Föld egyszer megfordult a Nap körül, a rokonszenv kiégett és vad gyűlölet váltotta föl. Az albánok, akiket Ausztria évtizedeken át nagy gonddal fölfegyverzett, a fegyvereket ellene lötték ki. Midőn hátráltunk, mögöttünk elkeseredett fölkelők frontja támadott ránk.

A magyar katonák hazajöttek városaikba és falvaikba. Visszavonultak egy kis országba. Évekig úgy látszott, hogy anynyian vagyunk, mint a csillagok, melyek mindenütt vannak. A színeinket Flandriától Valonáig, Kievig és Jeruzsálemig hordoztuk. A kártyavár összedőlt és jó lesz, ha marad belőlünk egy keleti mese a kedves albán városokban olajfák és ciprusok alatt a magyar effendikről, akik az albán gyerekeket német szóra és osztrák szellemre tanították.

Bús emlékül ott marad a műút, épülvén drága pénzünkön és még drágább életünk árán.